I. ÉVFOLYAM. 9—10. SZÁM

UKRÁNIA

UKRÁN-MAGYAR KULTURÁLIS ÉS GAZDASÁGI KAPCSOLATOK SZEMLÉJE

SZERKESZTI

Dr. SZTRIPSZKY HIADOR

FRANKÓ IVÁN
1856 1916.

1916 JUNIUS HÓ.

SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, I., LÓGODI-UTCA 5.

KÓKAI LAJOS bizománya IV. Kammermayer-u. 3.

TARTALOM — INHALT.

Oldal
Seite

† **Frankó Iván.** — † **Iwan Franko** 153

Dr. Márki Sándor: Magyar adatok Mazeppáról (II.) 155
Ungarische Beiträge zur Geschichte Mazeppa's (II.)

Podhradszky György: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (VII.) 161
Ungarisch-ukrainische hist. Verbindungen (VII.)

Dr. Fodor Ferenc: Az önálló Ukránia. (II.) — Die selbständige Ukraina (II.) 164

Nemes Boberskyj Iván: Az ukrán légiónál 168
Bilder aus dem Leben der ukrainischen Legion.

Drahomanov Mihály: Rabszolgasorban (III.) — Eine unterjochte Nation (III.) 171

I. ÉVFOLYAM
1916.

UKRÁNIA

9—10. SZÁM.
junius hó.

UKRÁN-MAGYAR KULTURÁLIS ÉS GAZDASÁGI KAPCSOLATOK SZEMLÉJE

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, I., Lógodi-utca 5. szám
Hirdetések egyezség szerint.

Előfizetési ára:
EGÉSZ EVRE . . . . . 16 kor.
NEGYEDEVRE . . . . . 5 „
Megjelenik havonként kétszer.

† Frankó Iván.

1856—1916.

Az ukránok legnagyobb modern költője, nemzeti előhaladásuk útjának *kőtörője* — Frankó Iván elköltözött. Egész életét, 40 esztendős irodalmi munkásságát arra szánta, hogy népébe lelket verjen, az így öntudatossá vált lelket a jobbágyi sornál magasabbra emelje és európaivá tegye. És ezt a nemzetnevelő nehéz munkát fényes sikerrel is végezte, noha neki magának ezért dicsőség és kényelem, jómód és méltánylás helyett csak keserűség és a hatóságoktól való háttérbe szorítás jutott.

Sevcsenkó után nagyság tekintetében mindjárt Frankó következik. Csakhogy persze Sevcsenkó pénzzel kiváltott oroszországi rabszolga volt, jórészt autodidakta, Frankó viszont alkotmányos ország szabad parasztfia, rendszeres iskolázottságú képzett litterátor, aki a lembergi egyetemen docenturáig jut el. Pályáját itt is az törte ketté, ami egész életében is üldözője volt: a rövidlátó bürokratizmus, Gácsországban a politikai jogok szuverén ura és birtokosa.

Frankó Iván Nahujevycsi faluban, a drohobycsi kerületben, született kovácsmester szülőktől 1856. augusztus 15-én. Korán megösmerve az árvaság kenyerét, a maga erejéből iskolázódott Drohobycsban, majd Lembergben. Altruisztikus, emberbaráti érzéseit a kievi egyetem híres ukrán tanára, Drahomanov Mihály, keltette életre, akivel szoros barátságba került. Ez a muszkáktól aztán számüzött jeles publicista és folklorista úgyszólván a füleinél fogva lódította ki a gácsországi ukrán fiatalságot Frankóval együtt a tájékozatlanság semmittevéséből a nép érdekében teendő agitációkra.

A paraszti világból kiemelkedett tanárjelölt szíve egész melegével az elhanyagolt, kiszopolyozott ukrán parasztság fölemelésének munkájához fogott. Drahomanov és Frankó előtt az ukrán nemzeti életnek tartalma alig volt. Az addigi vezérek megelégedtek azzal, hogy az erősen ellengyelesedett papságot és néhány más középosztálybeli elemet visszavitték az ukránságba. Frankó és munkatársai ezzel szemben a sötétségben élő köznépet kezdték öntudatos ukránná nevelni. Így született meg a szociáldemokrata-párt segítségével a gácsországi ukránizmus, amiben Frankónak van a legnagyobb érdeme. Az így fel-

rázott ukránság aztán könnyen megszervezhette a másik, jelenleg már túlnyomóan uralkodó ú. n. nemzeti pártot.

Parlamentjeiben képviselőkre, jogainak védelméhez ügyvédekre, a sajtóban hatalmas képviseletre talált ezután az ukrán paraszt, de a vezérnek ezért elismerés helyett csak üldözés jutott ki. Háromszor is fogságba vetették Frankót a lengyel szolgabírák, mert Badeni sehogyan sem akarta, hogy Gácsországban a lengyeleken kívül másnak is jusson az alkotmányos élet jogaiból. De ez mind hasztalan volt: az öntudatra jutott ukránság egymás után követelni kezdte és meg is kapta a *félszabad* sajtót, saját nyelvű nép- és középiskoláit, majd néhány egyetemi katedrát; nyelvének szabad használatát törvényszéken, vasútonpostán, közigazgatásban; szervezkedésük kereteit közgazdasági téren stb. A ruszofillá lett ukránok egy kis töredéke miatt az egész osztrákhü ukránságra ránehezedett ugyanis addig a lengyel hatalom keze, amely úgy rendezkedett be, mintha nem is Gácsország lenne a tartomány neve, hanem Lengyelország.

Ezekben a zaklatott, nehéz napokban, jórészt magában a fogházban, írta Frankó csudásan reális, Mikszáth-stílusú költői parasztelbeszéléseit, amelyek aztán *Verejtékes homlokkal* címen külön kötetben is megjelentek, valamint az elnyomott paraszt érdekében írott költeményeit. Az allegorikus és parabolás költészetnek nagy mestere, amiben széleskörű irodalomtörténeti ösmeretei szolgálnak forrásul. Nyelve erőteljes, tömör, Arany János-módján való művészi. Alakjai közt egyetlen egy dekadens, limonádés, az élettel megbírkózni nem tudó sincsen: csupa energia és erő szól írásaiból nemzetéhez, amely valóban rá is szorúlt ilyen erőkifejtésre, ösztökélésre. Leghíresebb verse a *Kőtörők*, amelyben saját sorsának festésével allegorizálja azt a nehéz, civilizáló munkát, amelyet minden ukránnak végeznie kell nemzete javára orosz és lengyel ellenséggel való küzdelmében; azt a súlyos munkát nemzete előhaladásának útja-építgetésében, amelyen annyi sziklát kell előbb repeszteni és kővé törni és saját vérével-csontjával kihidalni, keménnyé, járhatóvá. Mert csak a kőtörők csontjaiból vert úton tud eljutni az igazság és boldogság szekere a néphez . . . Másik, nagyon ösmert dolga az *Úri-tréfák* c. költői elbeszélése a jobbágyvilágból.

A köznép javára alakult Proszvita- (olyan Emke-féle) egyesület keretében számos népkönyvet írt Frankó; a gyermekirodalmat gyönyörű alkotásokkal gazdagította; két szépirodalmi és tudományos lapot szerkesztett, egy harmadikat maga adott ki; három-négy regényt írt, sokat fordított idegenből (többek közt *Jókai* Arany Emberét és Az új földesurat); kitünő irodalomtörténeti tanulmányai vannak (az *Egyetemes Irodalomtörténetben* magyarul is megjelent egy ilyen), a folklor terén elsőrendű munkát végzett és két igen sikerült drámát is írt. Tudományos munkásságát — az egyetemi katedrai habilitáció sikertelensége miatt — a *Sevcsenkó tudós társaság* kereteiben és ennek segítségével fejtette ki. Leghíresebb költői, nagyobbszabású alkotása a *Mózes* című 20 énekes epopeája, amelyben saját népének a Mózes népével való azonosságát, tragikus sorsát, kétségbeesését és megújulását hozza rendkívül élénk párhuzamba igazi poézissal, mély filozófiával. Egyetemes emberi problémájánál fogva, valamint finom pszichologiai elem-

zései, hatalmas koncepciója és művészi, nemes előadása miatt is érdemes volna a magyarra való fordítása is. Aki Faustot és az Ember tragédiáját olvasni szereti; hasonlóan nemes élvezethez juthatna általa. Jobb elbeszéléseit a magyar közönség eddig a *Pesti Hirlap, Budapesti Hirlap, Erdélyi Hirlap* és *Görög Kath. Szemle* hasábjairól ösmerte meg Sztripszky Hiador és Zsatkovics Kálmán fordításában, valamint a Szent István-társulat kiadásában megjelent *Hric* c. kötetéből, amelyet Zsatkovics Kálmán ültetett át nyelvünkre. Legszebb elbeszéléseinek egyike, *A veres zsidó fiú története*, az Ukrán Könyvtárban ezidén jelent meg.

Családi gondjain sokat enyhített nemzetének iránta tanusított szeretete, de az őt magát ért csapáson senki sem tudott már segíteni: 1907-ben kéz-paralizis érte, ami miatt 1916. május 28-án bekövetkezett halála napjáig sem tudta többé kinyitni ökölbe szorított kezét. Irót nem is érhetett volna már ennél súlyosabb csapás: tíz esztendeig csak tollba mondhatta gyönyörű verseit és még kanalát, zsebkendőjét, pénzét is másnak kellett kezelnie. Igy élte át a muszkák lembergi uralmát is.

Dr. MÁRKI SÁNDOR.

Magyar adatok Mazeppáról.

Június 21.-én, a vezeklő napon Csvederkyben a Gelb-ezred tábori papja az Istennel való szövetség szükséges és hasznos voltáról beszélt abból az alkalomból, hogy az oroszok ellen tervezett szövetség ügyében a tatár kán követe, egy murza (kapitány), megérkezett. A tatár követ magyarul beszélt Krmann superintendenssel, mert azelőtt egri kapitány volt, s a századvégi nagy háborúban fogoly gyanánt került Bécsbe, honnan azonban megszökött. Most *XII. Károly* három hétig halogatta a választ; s ezt a huzavonát a murza, Krmann előtt, mindkét félre ártalmasnak mondta, azon pedig csodálkozott, hogy Károly Poltavát ostromolja; mert a cár azt izente a krimi tatároknak, hogy az orosz-svéd háborút már kedvezően befejezte s húgát feleségül adta Károlynak. Igy akarta elvenni kedvöket a svédekkel és Mazeppával való szövetkezéstől; de felvilágosításukra Mazeppa az oláh ezredes kíséretében egy embert küldött Krimbe.[47])

Időközben az oroszok megtámadták azt a falut is, melyben a király udvara táborozott Mazeppával. Néhány kalmük halálmegvetéssel egyenesen *Mazeppa* házára rohant, hogy a hetmant elfogják, de a Mazeppa-hadtest svéd őrsége elkergette őket; június 29.-én azonban a király udvara tanácsosabbnak látta, hogy a vele levő ezredekkel csatlakozzék a királyhoz, kit első lábán Poltavánál az e napi csatá-

[47]) U. o. 547. Az orosz cár a zaporogi kozákok ellen elért sikereire hivatkozhatott.

ban egy ágyúszilánk újból megsebesített. A király mosolygott a doktorokon, akik szerint a seb csak hat hét mulva gyógyul be. „Vegyük úgy, hogy eltelt a hat hét" — szólt; s lóra ült. Július 2.-án már maga állította föl seregét a döntő csatára, melyet azonban a cár még nem fogadott el. *Mazeppát*, ki pompás lovon, fényes öltözetben vágtatott a svéd táborba, a király visszarendelte a podgyásztáborba, hova — a Poltava északi kapujával szemközt levő helyre — a tábor megszemlélése után *Krmann* és *Podhorszky* is lóháton tértek vissza; s Krmann Mazeppa egyik papjával — mintha nem is a világtörténelem egyik legnagyobb csataterén volna — azonnal vallási vitatkozásokba merült. Egy arra járó ukrán család is hallgatta őket. A férfiúnak tetszett, hogy „a svéd hitű" (lutheránus) tisztelettel beszélt a szentekről; „de — mondta — már inkább azokkal tartok, kik a boldogságos Szűz Máriát, a mi Nagyasszonyunkat tisztelik és érte meghalnak, meghalnak, meghalnak."

A két magyar többször szemlélte a naponkint megújuló harcokat, míg végre július 8.-án elkövetkezett a döntő csata napja. Az Ukrániába lehozott 18.000 svéd bátran csapott össze a muszkáknak hatszoros erejével. A magyar küldöttek a zaporogi kozákok oldalán, a balszárnyról figyelték meg a világtörténelmi fontosságú *poltavai csatát*, melyben délfelé XII. Károly minden ponton győztes volt. Azonban az egy órai pihenés után újrakezdődött harcban az oroszok olyan erővel támadtak, hogy a svédeket bekerítve, a sebesült király csak élete legnagyobb veszedelmével menekülhetett a podgyásztáborba. A poltavaiak azonnal kitűzték megadásuk jelét, a fehér zászlót. A király a legnyugodtabban rendelkezett, hogy *Poniatovszki* tábornok a benderi basához menjen a török területen való átkelés kieszközlésére, *Mayerfeld* tábornok pedig üdvözölje a cárt és időt kérjen tőle a halottak eltemetésére. A cár fényesen fogadta a svéd követet s néhány nap mulva a király után küldte, aki — Poniatovszki rendkívül gyors és sikeres eljárása következtében — a Bugon nemsokára minden akadály nélkül kelhetett át török területre.

Így végződött a július 8.-i nap, melyet *XII. Károly* mintha előrelátott volna, mert az év elején megállapítván a táborban fejtegetendő evangéliumi szövegeket, július 9.-ére Hoseás prófétából (VII. 16.) ezt a tételt jelölte ki fejtegetésre: Fegyverrel hullnak el a fejedelmek nyelvöknek kevélysége miatt; ez az ő megcsúfoltatásuk Egyiptom földjén! De kevéssel a csata előtt egy előkelő asszony is megjósolta Mazeppának, hogy sem a király, sem ő nem veszi be Poltavát, hanem nagy vérontás lesz a megszállott Poltava körül. Mikor a király ugyanazon órában Mazeppához ment s hallotta ezt a jóslatot, megjegyezte, hogy megvet minden babonás jövendölést s Istenre bízza magát és igazságos ügyét. Mikor pedig Mazeppa megkérdezte, mi lesz a vége, merészen azt felelte, hogy a ház pitvarában van az, aki őt mindjárt lefejezteti. A király tehát, hogy igazságos legyen, amint mondják, csakugyan lefejeztette. Most azonban július 10.-én a királyon nyert nagy és váratlan

győzelemről maga a cár tudósította a belzi palatinust.[48])

Krmann igen élénken írja le, a csata után a Poltaván is keresztül folyó Vorskla mentén hogyan menekültek a Dnjeperhez s milyen veszedelmek közt keltek át rajta. Egy erdélyi asszony, *Borellné*, a magával hozott 2000 császári aranyat igérte oda annak, aki átviszi őt urával és csecsemő gyermekével együtt a folyón. Az előttük járó király Mazeppával, Venerovszky kozák tábornaggyal, Kossovy hetmannal s Mazeppa titkárával és feleségével szerencsésen átkelt; igaz, hogy ez utóbbi asszony 300 cs. aranyat fizetett kocsija átszállításáért. A magyarul tudó tatár murza is megmenekült s megvihette haza XII. Károly izenetét, de csatavesztése hírét is.

A Dnjeper jobbpartján két óra alatt megszárítván ruháit, *Krmann* elővette Lengyelország térképét s ahhoz igazodva vágott neki a pusztának, a divoke polénak, melynek tulsó oldalára július 16.-án jutott. Utolérte a királyt, akit két lóra kötözött függőágyban vittek tovább és Mazeppát, ki kocsin utazott s öt millió aranyat vitt magával nagyobb ezüstvázákban.[49]) Július 16.-án az ocsakovi basa hat agával ment a Bug mellé érkezett királyhoz és a szultán nevében sajnálkozott, hogy ez a csapás érte az idáig mindig győztes hadvezért, kinek híre a keletet is betöltötte. A király, az ellenség közeledésének hírére július 18.-án parancsot adott, hogy serege a Bugon átkeljen a tatárok földjére. Krmannak megengedte, hogy az elsők közt keljen át. Másnap az oroszok a tulsó partokon maradt kozákok közül 500-at levágtak, miért a benderi szeraszkir a gondatlan ocsakovi basát elfogatta, a szultán pedig Konstantinápolyban selyemzsinórral kivégeztette. A sereg Ocsakovban a Fekete-tenger partján kissé rendbe szedvén magát, a nagyon beteg király és *Mazeppa* vezetése alatt két úton vágott neki a chersoni tatárföldnek s augusztus 3.-án végre a Dnjeszteren át elért Benderbe, hol a szeraszkir basa a királyt és a sereget fényesen fogadta. Így a sereg végképen odahagyta Ukrániát. *Ensmann* Mihály, a király egyik udvari papja, augusztus 16.-án a király jelenlétében tartott merész egyházi beszédében a hadjárat elvesztése egyik okának azt mondta, hogy a svédek semmiképen sem segítették Lengyelországot határainak kiterjesztésében, Ukránia visszafoglalásában. A király megkérdezte miniszterei. hogyan tetszett a szónoklat? Hallgattak, mire a király megdícsérte a papot, hogy igazsága van, de nem tehetett másképen.

Templomozás után megérkezett *Mayerfeld* svéd vezérőrnagy a cár békeajándékával és követeivel. Köztük volt *Skurupazsky* starodubi polkovnik, akit a cár *Mazeppa* helyébe hetmannak nevezett ki. A polkovnik, mint mondják, mentegetőzött Mazeppa előtt, hogy a cár parancsára a hetmani címet elfogadta, holott híve Mazeppának s mihelyt alkalom kínálkozik, ő is a fölkelő kozákok mellé áll. A király pe-

[48]) A poltavai csata leírása u. o. 555—562.; a cár levele 563. l., melyet azonban Krmann az 564. lapon több tekintetben helyreigazít.

[49]) Brückner szerint (414. l.) két kis hordó arannyal kelt át a folyamon.

dig kijelentette, hogy őt most legyőzték; de nem mint legyőzött, hanem mint diadalmas ellenség akar tárgyalni a cárral.

Krmann augusztus 19.-én elbúcsúzott a királytól, hogy — kívánsága szerint — Magyarországon át kísérje Mayerfeld vezérőrnagyot, kit Svédországba küldött. Mindez olyan hirtelen történt, hogy másoktól, pl. Mazeppától, el sem búcsúzhatott, mert másnap már útnak indult a vezérőrnaggyal, Podhorszkyval stb. Jászi és Szucsava felé menve, eszébe jutottak a lengyelországi, litvániai és az ukrániai (vagy kozákföldi) falvak, amelyek majdnem kivétel nélkül faházakból állanak, azért könnyen porig égnek; de hiszen a kő olyan ritka, hogy pl. Sverben aranyért sem lehet egy darabot venni, mert 20—30 mfdre sem találhatni egyet. Augusztus 28.-án (éppen Krmann 47. születésnapján) érkeztek magyar földre Máramarosban s Krmann és Podhorszky szeptember 5.-én,[50]) Mayerfeld pedig szeptember 8.-án[51]) már Munkácson tisztelegtek a fejedelemnél, ki tőlük hallhatta leghitelesebben a szerencsétlen ukrániai hadjárat történetét.

A fejedelem kétségkívül megkérdezte tőlük, igaz-e az a hír, amelyet ő kapott s Ottlyk Györggyel már augusztus 29.-én közölt is, hogy „a török *Mazeppát* és *Vojnasovszkit* (helyesebben Veszerovszkijt) kiadta a cárnak."[52]) Ha Krmann nem mondhatott is bizonyosat, a fejedelem később megtudta, hogy a szultán és a cár közt ebben az ügyben folytak ugyan tárgyalások, de az egészet megakasztotta *Mazeppának* Benderben 1709 szeptember 22.-én történt halála.[53])

Bercsényi abban a meggyőződésben élt,[54]) hogy *mivel Mazeppa meghalt*, kozákjai pedig nem bíznak a törökökben, sőt — a kijevi palatinusnak magyar földre lépése óta — a lengyelekben sem, a magára maradt svéd király a törököket hiába ingerli háborúra az oroszok ellen. Mazeppa elmaradt kozákjai közül 20.000, hír szerint,[55]) odahagyta a svéd szolgálatot s a tatár kán földjén mint bérlők akartak letelepedni; most pedig hallván, hogy Rákóczi szövetségese a cárnak, török kereskedők útján arra kérték a fejedelmet, fogja pártjokat, szerezzen nekik kegyelmet a cártól s akkor ők 12.000-en kijönnek a fejedelem szolgálatára, kevés fizetéssel beérik s addig maradnak szolgálatában, amíg a cár akarja, csak azután békességben hazamehessenek. Mert a cár küldött ugyan nekik amnestiát, de ennek csak a fejedelem kezessége mellett hisznek; haza pedig azon kegyelem alapján azért nem mernek menni, mert ha a svéd az oroszokat újra megtámadja, őket a cár, mint gyanúsakat, azonnal megöleti; a dolgok lecsöndesedéséig tehát inkább Magyarországban szolgálnának. *Bercsényi* megbízta Nedeczkyt, kérdezze meg *Golovkynt*, hogyan fogadná a cár a kozákok ügyében való közbenjá-

[50]) Ezzel végződik Krmann érdekes históriája az 594. lapon. V. ö. Rákóczitár, I. 214.

[51]) Archivum Rákóczianum, II. 543.

[52]) Arch. R. II. 524.

[53]) Brückner, 454. Életrajzát oroszul Umaner írta meg. (Moszkva, 1897.)

[54]) 1710 jan. 31. Tomasovszkijhoz. Arch. R. VIII. 164.

[55]) Bercsényi Rákóczihoz 1710 febr. 14. U. o. 184—5.

rását; mert ennyi fegyveres sokat használna Rákóczi ügyének, a svédek erejét gyöngítené s a svéd király a törökökben sem bíznék annyira, ha a kozákokra többé nem támaszkodhatnék. A bécsi udvar sem akadhatna fel rajta, ha a cár olyan kegyelmi iratot küldene Rákóczihoz, mely szerint azoknak a kozákoknak, akik *Mazeppa* lázadása következtében hütelenek és engedetlenek lettek, azután azonban a felséges erdélyi fejedelem szolgálatába álltak, a fejedelem közbenjárására s tekintettel az ő barátságára s arra, hogy ennek következtében a svéd királytól elálltak, a hazatérőknek mindörökké tartó kegyelmet biztosít és ajándékoz; mire a fejedelem azonnal beküldené nekik a kezes levelet. Ennek azonban titokban s oly ürügy alatt kellene megtörténnie, hogy *Mazeppa* kozákjai a tatár-bérlet helyett inkább havasalföldi vagy moldvai földet szeretnének kibérelni; különben a svéd király az egészet megakadályozná a törökök útján.

Azonban a magyar ügyek szomorú fordulata következtében *Rákóczi* 1710 május 30.-án az 1707. évi szövetség alapján egyebek közt felhatalmazást kért a cártól, hogy ha oda kell hagynia az országot, híveivel Ukrániába vonulhasson s ott a cár földeket adjon nekik gyarmat alapítására, melyet a cár felsősége alatt Rákóczi kormányozzon.[56])

Majd személyesen akart tárgyalni a cárral, hogy hazája számára segítséget nyerjen tőle. Előre küldött követe, Bercsényi, 1711 jan. 30.-án tudatta vele, hogy a cár Kiev felé megy Ukrániába, onnan pedig Volhynián át Lengyelországba.[57]) Majd arról értesítette,[58]) hogy 40.000 ocsakovi tatár már Bialacerkő (Bialaczortków) táján portyázik s Ukrániában akar egyesülni a többi tatársággal. Az oroszok és a kozákok ellenök indultak s minden pillanatban megütközhetnek velük. *Dolgorskij*, kijevi tudósítások alapján, mindezt csak álhírnek tartja. Rákóczi azonban valónak tartotta; és az országból való kimenetele után, a cárhoz való útjában, március 3.-án *Károlyi* Sándort már intette,[59]) ne irtózzék ettől az országtól, melyben megbecsülik és alkalmazzák, kivált ha szükség esetén sok haddal jön ki a cár mellé; és akkor, ha henyéltetni nem akarják, a magyar hadaknak is adhatnak munkát az Ukrániára csapdosó tatárok ellen. A cár a török ellen indított rövid hadjáratát 1711 július 12.-én dicstelen békével fejezvén be, nagyon megfogyott seregével Ukránia felé mozdulva indult haza[60]) s aug. 21.-én Dzidzilówban (Dedilowban) már ő maga beszélte el szerencsétlensége történetét Rákóczinak.[61]) A cár, úgy látszik, megismételte Moldvába menetele előtt tett ajánlatát, mely szerint a Rákóczival kibujdosott magyaroknak Ukrániában bizonyos területet ad, mely elegendő lett volna Rákóczi és bujdosó hívei eltartására. *Klement* lon-

[56]) Utasítása Sr. de Herbaix és a munkácsi püspök számára. Szalay, II. Rákóczi Ferenc bujdosása, 5.

[57]) Arch. R. VI. 687.

[58]) 1711 febr. 21. U. o. VI. 694.

[59]) Arch. R. III. 597. és a Brenner moszkvai követnek április 5. adott utasításban. U. o. III. 614.

[60]) Bercsényi Rákóczinak, 1711 aug. 20. U. o. VII. 18.

[61]) Rákóczi, Confessiones, 205.

doni kuruc ügyvivőnek október 20.-i levele szerint[62]) az osztrák miniszterek elfogták Rákóczi levelét, mely szerint a tavasszal 30.000 emberrel tör Magyarországra, most pedig a cár ötven mérföld hosszúságú és ugyanolyan széles tartományt adományozott neki Muszkaországban (Ukrániában). Az év elején még, a Péter cárral kötött szövetség értelmében, a fejedelem csakugyan kérte a cárt ilyen telep adására; de többé nem kívánkozott oda. A hely messze volt, Nyugat-Európától majdnem elrekesztve; holott a spanyol örökösödési háború és a császárválasztás eldöntése s az általános európai béke megkötése előtt Rákóczi nem vonulhatott el a világ elől. Nemcsak az oroszok műveletlensége nem tetszett neki, hanem, vereségök után, politikájuktól sem várt többé valami jót magára nézve; elhatározta tehát, hogy Franciaországba megy.[63]) Augusztus 23.-án a cárral meg is indult Danzig felé,[64]) azonban bujdosó társainak, úgy látszik, maga is ajánlta az Ukrániában való letelepedést. Legalább Bercsényi hat nap mulva már azt jelentette neki, hogy *Esterházy* Antal tábornagy, esetleg *Forgách* Simon tábornagy is kész a bujdosóknak Ukrániában kiszemelt szállásra elmenni;[65]) küldtek is oda embereket szállást csinálni, azonban — Bercsényi szerint[66]) — amíg a fejedelem másképp nem rendelkezik, senki sem megy innen oda, hova a muszka „kenyérre csalogatja őket, mint az ebet"; de ha nincs reményök arra, hogy hazájukért újból fegyvert fogjanak, nemcsak Lengyelországból mennek ki, hanem Ukrániából is. Oda a télen *Charrière* és *Cserey* ezredei már el is indultak, de Bercsényi *Seremetjev* orosz tábornoknak is megmondta,[67]) hogy csak úgy akarnak szolgálni, ha a fejedelem katonái maradhatnak. Ha tehát a fejedelem vagy behívja őket a maga szolgálatára s helyet szerez nekik, vagy pedig megizeni, hogy ne bízzanak: „találnak azok útat maguknak; az Ukrajnából közelebb, mint Piemontból," honnan a háború alatt sok magyar tudott hazaszökni, hogy labancból kuruc legyen. A fejedelem ebben az ügyben már előbb nyilatkozott, majd rendelkezett is. 1711 december 11.-én, a cárban csalódva, *többé senkinek sem javasolta „a kióvai sétálást", vagyis az Ukrániába való letelepedést,* mert úgy tekintette az orosz monarchiát, „mintha sohasem ismerte volna";[68]) egy hét mulva pedig megparancsolta Kijev felé készülő udvarának, hogy „helyben maradjon, míg az Isten ki nem nyilatkoztatja, mit reménlhetünk más potentiák által is folyó s hazánk boldogulására célzó munkái által."[69])

Majd különböző hírek érkeztek Ukrániáról. Pl. a svéd-török szolgálatban álló kijevi palatinus Ukrániába vonul a muszkák

[62]) Szalay, Rákóczi bujdosása, 137.
[63]) Confessiones, 205—6.
[64]) Sz. Király Ádám naplója. Rákóczi-tár, I. 243.
[65]) Bercsényi Rákóczihoz 1711 aug. 29. Arch. R. VII. 22.
[66]) A fejedelemhez 1711 december 16. U. o. VII. 74.
[67]) Bercsényi a fejedelemhez 1711 dec. 26. Arch. R. VII. 82.
[68]) Rákóczi Vay Ádámhoz 1711 dec. 11. Szalay, Rákóczi bujdosása, 215.
[69]) Rákóczi gr. Forgách Simonnak dec 19. U. o. 222.

ellen;[70]) százezer tatár tört Ukrániára, melyet Rhenve orosz tábornok Biala-Czortków és a Dnjester közt már előbb elpusztított, hogy ott ellátást ne találjanak.[71]) A szultán maga is Ukránia ellen készülődik.[72]) De csakhamar békés fordulatról beszéltek. Bercsényi 1712 május 16.-án már tudta, hogy a megkötött török-orosz béke értelmében Ukrániából vissza kell adni valamit;[73]) nevezetesen a cár Bracslav tartományát, vagyis Ukrániának a Bug folyamig terjedő részét a *Mazeppa* szolgálatában állott kozákoknak olykép engedte át, hogy török fenhatóság alatt maradjanak[74]) s *Orlik*, Mazeppa egykori titkára, a béke értelmében, Bercsényi július 6.-i levele szerint,[75]) már el is foglalta *Mazeppa* egykori legerősebb várának, Biala-Czortkównak tájékát.

Mazeppa kozákjai tehát viszszanyerték hazájokat, Ukrániát; Rákóczi kurucai pedig az ígéretnek ezt a földjét is elvesztve, folytatták bujdosásukat.

[70]) Rákóczi Bercsényihez, 1712 jan. 16. Arch. R. III. 730.
[71]) Bercsényi a fejedelemhez 1712 febr. 6. U. o. VII. 95.
[72]) U. ő. ápr. 18. U. o. VII. 131.
[73]) U. ő. U. o. VII. 139.
[74]) U. ő május 20. és június 1. U. o. VII. 148. és 154.
[75]) Arch. R. VII. 173.

PODHRADSZKY GYÖRGY.

Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok.

VII.

Jaroszláv és III. István. Vladimir és III. Béla.

A magyar és ukrán fejedelmi házak közt fönálló családi összeköttetésekből kifolyólag a fejedelmi rokonok természetszerűleg többször fölkeresték egymást; ez mindig nagy pompa közepette s díszes kísérettel történt. Ukrán lovagok s magyar vitézek így mind sűrűbben érintkezhettek egymással, ami először kölcsönös szimpátiát hozott létre, majd a magyar-ukrán barátság kialakulására vezetett. Többek között 1156-ban tudunk egy ilyen érintkezésről, amikor II. Géza anyósa látogatta meg vejét és leányát, Eufrozinát s itt nagyon jól fogadva, később gazdag ajándékokkal tért vissza hazájába.

Jaroszláv halicsi fejedelem több izben vette igénybe a magyarság diplomáciai közbenjárását vagy fegyveres erejét s ezt hasonló szolgálatokkal viszonozta. Így mikor III. Izjaszlávval (Izjaszláv Davidovics), az új kievi nagyfejedelemmel gyűlt meg a baja, a lengyel és a magyar király pártfogásával dicsekedhetett. A konfliktus oka a híres hadvezér, Berladnik János volt, akit még atyja száműzött, mert tehetsége s hírneve miatt

saját uralmát féltette tőle. Berladnik a kyjivi nagyfejedelem udvarába menekült, de Jaroszláv most kiadatását követelte. III. Izjaszláv visszautasította ezt a kérelmet, aminek a vége polgárháború lett; Jaroszláv ebben a magyar király támogatására is számíthatott.

Az első görög-magyar háborúk alatt viszont Jaroszláv zsoldos csapatai erősítették a magyar sereget. Ukrán fejedelmi ház sarja, Eufrozina királyné, Géza özvegye járt el ugyanekkor fia, III. István érdekében a cseh királynál, II. Vladiszlávnál, aki nem habozott segítséget nyújtani a magyar uralkodónak Mánuel ellenében.

Tudjuk azonban, hogy csakhamar megfordult a kocka; a Halics és Magyarország közti jó viszonyt ellenségeskedések váltották föl. Jaroszláv a görög császárral, Manuellel lépett szövetségre, amiben csak a — különben vallásos és jámbor — kyjivi nagyfejedelmet, Rosztiszláv Mihályt követte, aki már akkor hathatós támogatásban részesítette Mánuelt III. István magyar királlyal viselt háborújában.

Nem kis része volt Mánuel intrikáinak abban is, hogy a III. István és Jaroszláv leánya között tervezett házasság nem jött létre. Mánuel a magyar királyt Jaroszláv előtt valóságos szörnyetegnek festette le, akinek a hűtlenség a főerénye; akik vele szorosabb összeköttetésbe lépnek, drágán megadják az árát. Tudjuk azonban, hogy a házasság létre nem jöttének az volt az egyenes oka, hogy a menyasszony atyja, Jaroszláv, álnokul Mánuelhez szított már ekkor s ezt III. István nem tudta elviselni. Könnyű dolga volt tehát Henrik osztrák hercegnek akkor, mikor rábeszélte a magyar királyt, hogy szakítson jegyesével s az ő leányát, Ágnest vegye feleségül.

Jaroszláv halálakor (1186) már III. Béla, egyike legkiválóbb uralkodóinknak (1173—1196) ült a magyar trónon, kinek ereiben anyja révén ukrán vér folydogált. Az ő idejében Jaroszláv hatalmas és boldog országgá tette Halicsot. Birodalma a Dunáig ért, vagyis a mai Moldvát is magában foglalta; népe megelégedett és jómódú volt, országának ipara, kereskedelme fölvirágzott. Marczali szerint a halicsi fejedelemség termékenysége, népessége, virágzása által akkor tán legkiválóbb volt az orosz *(ukrán)* részhercegségek közt. Nem csoda tehát, ha a magyar politika egyik legfontosabb feladatának tartotta azt, hogy Halicsot minél szorosabb kötelékekkel kapcsolja Magyarországhoz; amire különben régi történelmi tradiciók, az Árpád-ház családi összeköttetései, sőt az egyházi unió gondolata is ösztönözték s nyújtottak hozzá bizonyos jogalapot. Valószínű, hogy az ukrán nép jórésze és a vezető körök (főleg az úgynevezett „magyar párt") szívesen látták volna az egyesülést a római katholikus egyházzal, hiszen másképp egy napig sem állhatott volna fönn a magyar uralom — amely katolizáló politikát is folytatott — Halicsban, III. Béla, vagy II. Endre idejében. Míg a nagyeszű Jaroszláv ült azonban a halicsi trónon, magyar hódító törekvésekről szó sem lehetett, mert:

„Halicsi Jaroszláv, te „nyolceszü"[1])
Ki magasan ülsz arany trónodon[2])
Vas-erejü hadaiddal
Magyar erdőt ostromolván,
Magyar király útját szegvén,
Duna kapuit bezárván; —
Uralkodván Duna-tájig —
Ki sziklákat hánysz felhökig
S törvényt szabsz széles *Dunáig:*
Neved előtt rettegés jár
Széles országok határin."
(Sztripszky-Varga ford.)

Így zeng a hősi ének, amely kissé túlozva állítja szembe a magyar király és az ukrán fejedelem erejét.

Jaroszláv törvénytelen fiának, Olegnek hagyta országát; törvényes fiának, Vladimírnak pedig Przemysl várával és környékével kellett beérnie. A bojárok azonban csakhamar elkergették Oleget s Vladimír lett az egységes és oszthatatlan Halicsnak ura. Érdekes a halicsi bojárok szerepe ebben az államcsínyben. Oly jogokat világít meg az, amilyenekhez hasonlókkal csak a magyar főurak rendelkeztek s nem a távolabb eső ukrán részfejedelemségek főurai. Ez megint csak arra mutat, hogy míg egyrészről mi is sokat tanulhattunk ukrán szomszádainktól — túlnyomólag a legközelebbitől, a halicsitól —, addig másrészről ők szinte észrevétlenül magyar befolyás és hatás alá kerültek és jogszokásainkat, intézményeinket utánozták vagy egyenesen át is vették.

Vladimír uralkodása sem tartós, sem áldásthozó nem volt. Egyéni hibái oly szembeszökőek voltak, hogy csakhamar lehetetlenné tették helyzetét a halicsi trónon. Egyáltalában nem volt uralkodásra termett férfiú. Hiányzottak belőle a fenségesség, a kormányozni tudás, a jellemesség. Teljes ellentéte volt a szomszédos Ladomériának fejedelme, Misztiszlávics Román, aki a maga céljára hasznosította Vladimír gyengeségét s alattvalóinak mindinkább növekedő elégületlenségét. Vladimír élete és uralkodása már ekkor türhetetlenül botrányos volt. Országa és népe javával semmit sem törődött, iszákos volt s törvényes felesége mellett szeretőket tartott. A bojárok végre tudtára adták, hogy életével játszik, ha nem hagy fel előbbi életmódjával s továbbra sem törődik országa ügyeivel. Vladimír erre azzal felelt, hogy családjával s ingó javaival Magyarországba futott s III. Bélánál keresett pártfogást és menedéket. A bojárok élén pedig Misztiszlávics Román, ez a kemény, vitéz férfi, akit az ukránok a sashoz, oroszlánhoz és a bikához hasonlítottak, foglalta el a halicsi fejedelmi széket az 1187-ik esztendőben. Román különben az Árpád-házzal rokonságban is állott, mert, mint Izjaszláv nagyfejedelemnek, II. Géza híres sógorának unokája, III. Bélának unokaöccse volt.

A trónváltozás nem vált Halicsnak szerencséjére, mert okot szolgáltatott Magyarország közbelépésére III. Béla, egyike legeszesebb és legerélyesebb uralkodóinknak, erős sereggel indult Halics ellen, de nem azért, hogy az általa feslettsége és jellemgyöngesége miatt semmire sem becsült Vladimírt ültesse vissza a trónra, hanem hogy második fiának, Endrének, secundo-geniturát szerezzen ott. Nagy célok

[1]) „Osmomysl" ukrán nyelven; az az értelme, hogy furfangos, fényes tehetségü. V. ö. két esze van, mint a székelynek.

[2]) Az első két sor kissé módosítva van.

lebeghettek szeme előtt; hiszen Halicsot, ezt az ukrán földet, mintegy Magyarország testvérállamává tehette volna ezzel. Történetíróink egy része nem érti, hogy mi indíthatta III. Bélát erre a hódító politikára; a felelet erre Halics gazdagságában és viruló voltában rejlik. A jogcím nyilvánvaló: a vérrokonság. III. Béla királyunk anyai részről maga is ukrán volt; ha akarta, személyileg érintettnek érezhette magát a halicsi felfordulásban. Csak természetes, hogy Halicsban rendet szeretett volna látni, hisz nem türhetett tűzfészket a maga portája közelében; rendcsinálásra pedig magát nemcsak hivatottnak, de jogosultnak is érezhette. A mi főuraink is sokszoros összeköttetésben állottak az ukrán bojárokkal, akik között Halicsban az úgynevezett „magyar párt" játszotta a legnevezetesebb szerepet. Ez elő is készítette a talajt III. Béla akciójának sikerére. Végül s általában a magyar király e törekvését az a körülmény segítette elő leginkább, hogy Halics és Magyarország között Vladimirkó ideje óta szakadatlan összeköttetés állott fönn, mely időről-időre meglazulhatott ugyan, de megszüntnek soha sem volt tekinthető.

Dr. FODOR FERENC.

Az önálló Ukrania.

— Rudnyckyj ukrán földrajza kapcsán. —

II.

Mint különálló flóraterületet említi a Jaila- és Kaukázus-vidék középtengeri flóráját s a Kárpátok erdőövét. Az ukrán területek állatvilága a növényi formációkhoz alkalmazkodik s valamikor igen gazdag volt, az állatvilágban való rabló gazdálkodás azonban nagyon megritkította s ma még szegényebbnek tartja a szerző az ukrán faunát, mint a középeurópait. Ukrania kulturnövényeiből kiemeli a szerző a búzát és rozsot, mint olyanokat, melyek leggazdagabban fizetnek egész Európában.

Mindaz, amivel szerző az ukrán területek fizikai-földrajzi viszonyait jellemzi, amellett szól, hogy e terület valóban az, aminek a szerző is mondja: határterület, a kulturált nyugati, valamint középső Európa érintkezése a barbárabb, a cárizmus karjaiban sínylődő keleti Európával. A keleti nagy egyhangúság itt kisebb egységekre hull szét, az orosz tábla melancholiája, szürke nyugalma valami délies nyugtalanságot, színt, életet kap. Igen megnyugtató, hogy a rendkívül objektiv szerző nem erőszakolja felfogásait, politikai célok kedvéért nem használja plasztikus, gyúrható anyagként a tudományos igazságokat. Azt, hogy a Kárpátokon néha átnyúl, inkább talán azért teszi, mert nem tart maga előtt erőszakolható politikai célokat. Ha túlzó nacionalista volna, akkor minden áron igyekezne a terület fizikai egységének bizonyítását minél inkább egyszerűsíteni s épen ezért óva-

kodna a Kárpátok gerincén túl is tekinteni.

A munka embertani részében szintén tartózkodik a politikai izgatásoktól. Megemlíti, hogy az ukránok Ausztria-Magyarországban is laknak, de készséggel ismeri el, hogy ezen országokban kellő politikai súlyuk van.

Az ukránok néprajzi határát a Duna-deltától Beszarábián, Bukovinán, hazánk északkeleti részén át a Felső-Tisza mentén, majd Késmárktól a Poprád mentén vezeti át Galiciába, hogy a Visztulától jobbra Varsó irányában keletre forduljon s a Don torkolatánál ismét elérje a tengert. Az ukránoklakta területet 850.000 km²-re becsüli, amiből a monarchiára mindössze 75.000 km² jut, a többi orosz kézen van. Az összefüggő ukrán vidékeken kívül számos ukrán gyarmatosítást is megemlít a szerző, így Szibiria számos vidékén, sőt Vladivosztokban (20%) és az Amur mentén is megtelepedtek s Amerikában élnek nagy számban.

Mint látjuk tehát, a szerző a mi ruténjeinket is ukránoknak nevezi, ami a ruszofilizmus vádjának elkerülésével magyarázandó, etnografiailag pedig teljesen kifogástalan. Minden politikai él nélkül, őszinte tárgyilagossággal adja meg számukat is a magyar-ukránoknak, 470000-re tevén azt. Az egyes megyéken való megoszlásuk százalékszámai is teljesen kifogástalanok; eszerint északkeleti megyéinkben 8—46%-át teszik ki a lakosságnak. Megbízhatósága többi adatait is reálisakká teszi előttünk, melyek szerint Bukovinában 300.000, a lakosság 38%-a, Galiciában 3,210.000 (40%). Nem lesz érdektelen, ha az egyes orosz kormányzóságok ukrán lakosságának számát ide iktatjuk:

Lublin	250.000	(17%)
Szidlécj	140.000	(14%)
Grodno	440.000	(23%)
Minszk	390.000	(14%)
Volhynia	2,700.000	(70%)
Kiev	3,620.000	(79%)
Podolia	3,030.000	(81%)
Cherzon	1,640.000	(54%)
Beszarabia	460.000	(20%)
Kurszk	670.000	(22%)
Poltava	3,580.000	(95%)
Voronizs	1,210.000	(36%)
Don	980.000	(28%)
Kubanj	1,250.000	(47%)
Sztavropil	450.000	(37%)
Terek	50.000	(5%)
Fekete-tenger melléke	10 000	(16%)
Tauria	790.000	(42%)
Katerynoszlav	2,110.000	(69%)
Chárkiv	2,275.000	(70%)
Csernyhiv	2,450.000	(86%)

Ezek alapján az orosz birodalomban élő ukránok számát 28½ millióra teszi csupán e kerületekben való tömegesebb előfordulásukat tekintve. Az egész földön élő ukránok pedig mintegy 34½ milliót tesznek ki.

Embertani földrajzi tekintetben a szerző eddig jóformán teljesen ismeretlennek mondja e területeket, amelyekről még az embertani földrajz nagy úttörői, Ratzel, Kirchhoff is hibás véleménnyel voltak. Ennek okát részben abból magyarázza, hogy az orosz államkormány nemcsak az orosz kutatók szemeire rak hivatalos szemüveget, mellyel a viszonyokat vizsgálniok kell, de a külföldi kutatókat is hivatalos adatokkal tömi s félrevezeti; ezenkívül a keleteurópai speciális viszonyok is megnehezítették, hogy nyugateurópai elvek alapján vizsgálják e terület néprajzát. Épen

ezért igen becsesek a szerző által közölt embertani és néprajzi adatok. Az ukrán nemzet kialakulásának idejét a középkor elejére helyezi, a kievi ukrán birodalom idejére, széles történelmi háttérrel vázolva az ukránság hőskorát. Antropologiai tekintetben a szláv ukránság is épen oly rossz keverék, mint Európa legtöbb népe. A legtisztább ukrán tipust a terület középső övében és a Kárpátok lejtőin találjuk. Tudományos adatai közül említsük meg, hogy e tiszta ukrán típus átlagos testmagassága 1670 mm, s 100 egyén közül 53 felül van a középtestmagasságon. Az ukrán típus antropologiai méreteit a fehér oroszokéval, oroszokéval, lengyelekével összehasonlítva, valóban kitűnik a faj embertani egysége.

Földrajzi szempontból ismertetvén Rudnyickyj művét, nem terjeszkedhetünk ki az ukrán nyelvről és az ukránság történelmi-politikai tradicióiról és törekvéseiről elmondottakra. Azt azonban nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy az ukrán nemzeti törekvések még ily illetékes ukrán író tollával elmondva sem ütköznek hazánk nemzeti érdekeibe. Megindító és az elnyomott népek iránt mindig rokonszenvező magyarság minden figyelmére méltó az a rövid összefoglalás, amit hazája kikutatlan és az orosz önkény által szándékosan elferdített történelméből összeszedve a kulturvilág elé tár. Őszintén, nyiltan megjegyzi azt is, hogy az ukránság minden reményét a monarchiába veti. Hogy az ukrán nép kulturképes faj, azt azzal bizonyítja, hogy már XI. sz.-beli nyugateurópai utazók megcsodálták kulturáját. Ebből a nemzeti kulturából azonban az orosz önkény a legriasztóbb kulturátlanságot teremtette, úgy hogy manapság még az aránylag legműveltebb tauriai kormányzóságban sem tud 1000 közül 279 léleknél több írniolvasni, Podoliában pedig e szám 155-re esik le. Ennek oka pedig az, hogy az ukránságra rákényszerítették az előtte érthetetlen orosz nyelvet, amelyen sohasem tanul meg igazán olvasni. Azonban az ukránság mai nap is csak nyugateurópai mértékkel mérve műveletlen, a többi keleteurópai népekkel szemben bizonyos népkulturával tűnik ki, ez a népkultura pedig még az ó-görög kultur-behatások maradványaiból táplálkozik, bár az orosz hatalom mindent elkövet az ukrán kulturjellegek eltüntetésére. Szellemi kulturájuk a szerző szerint is lengyel befolyás alatt áll, különösen Galiciában, míg Oroszországban az orosz behatások tagadhatatlanok, noha az orosz kultura maga is tulajdonképen teljesen külföldi forrásokból táplálkozik. Ennek az állítólagos orosz kulturának rendkívüli ürességéről és meddőségéről különben szinte meglepő adatokkal szolgál. Az ilyen kulturbefolyások pedig csak végzetesek lehetnek a fejlődő ukrán kulturára, ha nem sikerül azt önállóan és nemzeti alapon teljesen kiépíteni.

Gazdasági köreink minden figyelmére érdemesek a mű gazdaság-földrajzi fejezetei. A nagy gonddal és pontossággal összehordott adatok még inkább megerősítik azon előbbi cikkünkbeni felfogásunkat, hogy hazánknak az orosz birodalommal való gazdasági összeköttetései tulajdon-

képen magyar-ukrán kereskedelmi forgalom, mert az északibb, orosz területek jóformán semmit sem adhatnak nekünk, ellenben e gazdag ukrán területekkel gazdaságilag kölcsönösen egymásra vagyunk utalva. A munka gazdasági fejezetéből csak nehány száraz statisztikai adatot iktassunk ide.

Az ukrán tengeri halászat évi termelése 24½ millió kg. A 86·4%-ában földművelő ukránság az orosz kormány mostoha gondoskodása folytán igen kevés földhöz juthat az idegen nagybirtokosok mellett, úgy hogy egyik-másik kormányzóságban a földbirtoknak csak 28%-a van paraszt kézen; ez eredményezi azután, hogy Európa ezen „éléstárából" került ki az ázsiai orosz területekre kivándorlottak 62%-a. Pedig mintegy 45 millió hektár kitűnő szántóföldje van e területnek, tehát mintegy 53%-a művelhető a földnek s e tekintetben csupán Franciaország múlja felül a maga 56%-ával. Az orosz viszonyok folytán alig lehet pontos adatokkal szolgálni a termés évi mennyiségéről, de mintegy 150 millió métermázsára tehető. Főterménye a búza, emellett azonban terem 42 millió mázsa rozs, 49 millió árpa, 28 millió zab. A hozzánk nagy mennyiségben behozott mákot itt szántóföldeken termelik, ugyancsak nagy mennyiségben hozunk be ukrán dohányt, amiből itt évente 660.000 q terem. Bennünket ugyan kevéssé érdekel, de az ukránságra igen jelentős az enyhe területek kiváló gyümölcstermelése. Az uralkodó földéhség miatt az állattenyésztés az ukrán paraszt legfőbb pénzforrása s különösen a pontikus területeken még ősi módon pásztorkodnak. Bányászati termékei közül a higany a legfontosabb, melyből évente mintegy 320.000 kg-ot bányásznak a Donezj mentén. Ipara most átalakulási stádiumban van, a háziipar itt is haldoklik a gyáripar mellett.

Kereskedelméről, különösen külkereskedelméről alig lehet pontos adatokat szolgáltatni. Annyi azonban tény, hogy az ukrán földmívelő nép lévén, kereskedelme teljesen idegen kezekben van, amint az nem régen még nálunk is volt s még mindig igen primitiv.

Kereskedelmileg, gazdaságilag berendezetlen nemzet az ukránság, amelyet eddig az orosz kéz csak zsarolt, de minden gazdasági eszköz híjján hagyott. Egy felszabaduló Ukránia oly kiváló emporium volna a nyugati gazdasági és kereskedelmi világ számára, mint aminőnek eddig csak a Balkánt láttuk.

Nem folytathatjuk tovább ez ismertetést, bár érdemes volna a mű minden egyes fejezetével külön is részletesen foglalkozni.

A mű kétszeresen is új és becses munka: mint az ukránság első összefoglaló földrajzi ismertetése és mint olyan földrajzi mű, melyben egy múltban létezett és a jövőben remélt államot összes földrajzi viszonyaiban egységesen tárgyalva mutat be a közönségnek. Ezen utóbbi sajátsága miatt újból ki kell emelnünk azt a szigorúan tudományos objektivitást, amely hazafiúi céljai mellett is sine ira et studio ragaszkodik az igazsághoz. Tudományos adatait sohasem kíséri oda nem illő kommentárokkal, s még azon fejezeteiben is, hol az ukránságnak az orosz önkény-

hez való viszonyát tárja fel, hangja mindig nyugodt, decens és épen objektivitásával megindító. A magyar-ukránokra minden mellékcél nélkül terjeszkedik ki, csupán a teljesség kedvéért.

Amely nép tudós szülötte ily méltóságos modorban tudja elnyomott népe viszonyait a külvilág előtt megismertetni, a szerencsésebb nemzetek minden rokonszenvét és segítő jobbjának egész erejét megérdemli.

NEMES BOBERSKYJ IVÁN.

Az ukrán légiónál.[1]

— Képek, epizódok. —

Egy kedves kis falucskában álltunk, közel a magyar határhoz. Lombtalan nyárfák, templom és kunyhók a nedves, hűvös őszi ködben. Parasztok és parasztasszonyok a házikóik előtt lévő kertek kerítésére dülve, némán bámultak kifelé. Néhány kunyhó előtt az utcán, az itt hetek óta elszállásolt légió egyes századai gyülekeztek. Nem hallatszott sem kürtjel, sem hangos parancsszó; mintha mindnyájan kedvtelenek és levertek lettek volna. Egyszerre azonban éneket hallunk. A kezdetben gyöngéd és mélabús hangok mindinkább erősbödnek, mindinkább vidámabbakká válnak s végül diadallal törnek maguknak utat kinekkinek lelkületéhez.

Énekel a második zászlóalj második százada. Itt jöttek össze a legjobb énekesek, akik később a Kárpátokban nem egy dalukkal tüzelték föl a légiót.

A századok elindulnak. Az egyik házból egy lány görcsös zokogását hallom. Semmi zaj, a sár elfojtja a lépések neszét. Egy század a másik után vonul el. Az ének folyton erősbödik, a többi század is együtt énekel már a második századdal. A nyugodt arcok megélénkülnek, a méla szemekben fény csillan fel, a fiatal lövészek lépéseiben erőt, lendületet, tüzet érezni. Előre, csak előre!

*

„Éhes vagyok, adjon kenyeret. Látja ezt a kurta puskát? Egy orosz tiszttől szereztem. Od'adom magának, ha kenyeret ad érte."

A puska kiváló darab, nagyon szép fegyver volt. Átadtam a katonának kenyeremet és csodálkoztam a butaságán.

Egy héttel később már egészen máskép gondolkoztam. Hadi trénünkkel elvesztettük volt az összeköttetést, mert megakartuk rövidíteni az utat. Átmentünk az erdőn, meredek hegyekre másztunk és völgyszakadékokba ereszkedtünk le. Most már én is oda adtam volna a kis puskát egyetlen cipóért.

*

[1]) E kis közlemény szerzője külföldi ember, még pedig ukrán nemzetiségü. Megtanulta a magyar nyelvet s igy cikkét eredetileg is magyar nyelven fogalmazta. Alig volt szükség simításra! Szerk.

Vékonyan esik az eső, zaj nélkül, csendesen, lágyan, de mégis kíméletlenül, szakadatlanul, feltartóztatlanul. Szelíden a formában, szigorúan a kivitelben.

A tréndandár a hegyi úton kapaszkodik fölfelé; szekér szekér után, jármű járművet követ. Egy óriási kerékpár gyanánt gurul ott a permetező esőben és az egész országútat mocsárrá alakítja át.

A mi osztagunk ebbe a sármalomba jut, mert meg kell előznie a tréncsapatot. Minden egyes szekér mellett el kell vonulnunk, ki kell térnünk, félre kell húzódnunk, míg végre túlhaladjuk az óriási kígyót és szabadabban mehetünk tovább.

Látjuk a zöld s hófedte fenyőerdős hegyeket magunk előtt. A mi hegyeink azok s hátuk mögött a mi folyóink zúgnak s hazánk síkföldje húzódik el. Gyorsan, gyorsabban!

A szél sivít át a fenyőóriások között, hópelyhek vesznek körül; elértük a hegyszoros legmagasabb csúcsát. Esteledik s mi Turka városába érkezünk.

„Őrnagy úr, alázatosan jelentem, 410 ember. Ma 54 kilométert tettünk meg" jelenti a mi kapitányunk. „Micsoda, 54 kilométer? Hiszen ez lehetetlen!"

„Igenis, őrnagy uram, 54 kilométer."

„No, ilyesmit csakis az ukránok engedhetnek meg maguknak. Nagyon szép, nagyon dicső!"

*

Voltunk vagy nyolcvanan, mind légionárus. Vezetőnkkel az élen fölmásztunk a hegyre. Ő mutatta nekünk a hegységen átvezető legrövidebb utat az oroszok által megszállott faluba. Vagy tizenöt kilométernyi úton csúsztunk lefelé, mint a kígyók, ugrándoztunk mint a kecskék és a hegy lejtőjéhez símultunk, akár a rókák. Szemünk kereste az ellenséget, mert alulról, három faluból, hosszúra nyúló, keserves, bánatos hangok hatoltak fel hozzánk.

„A falu asszonyai jajgatnak" — mondta a vezető, egy öreg paraszt. „Az oroszok mindenüket elvitték: marhát, szénát, kenyeret, vajat, túrót, lábbelit, bundát, lisztet! Az éhinség fog uram itt mindnyájunkat elpusztítani!"

Lassan lopódzkodunk előre; támadnunk kellett. Egy géppuska is segítségünkre jött, más oldalról meg a sorkatonaság támadott.

Manlichereink szívhez ható üdvözleteket küldtek az orosz táborba, a géppuska pedig egy jól átgondolt s meggyőző beszédet intézett hozzájuk.

Nem sok időbe telt, szétszaladtak az oroszok s az erdőbe vonultak vissza. A mi őrjáratunk elsőnek vonult be a faluba.

*

„Ötven ukrán légionárus itt marad, hogy a lovasság visszavonulását fedezze" — hangzott a parancs. A legágasabb fenyők alatt kerestünk menedéket az eső elől, de keveset használt; az eső nagyon sűrű és kíméletlen volt.

Egy falusi legény észreveszi a mi előőrsünket s beszédbe elegyedik vele. Csakhamar visszatér a faluba s nemsokára két paraszttal jön vissza hozzánk, akik ételt és italt hoznak. Hoztak kenyeret, tejet

és vajat. Milyen jól izlett ez! Ezt az elkényeztetett kávéházi vendégek nem is sejthetik Lembergben vagy Bécsben.

A „kellemes" hírt is hozzák: „Az oroszok nálunk vannak N.-ben."

„Tudod mit, Vlodzio, neked le kell menned. Vedd magadra eme falusi legény ruháit és puhatold ki az oroszok hadállását. Te az ilyesmihez nagyon jól értesz."

Vlodzio kicseréli öltözékét a falusi legénnyel és lemegy a faluba. Az oroszok pálinkát ittak s elmesélték egymásnak a napi eseményeket. Vladimir belekeveredik a beszélgetésbe s megtud egyet-mást a tüzérség, lovasság elhelyezéséről; csupa oly részlet, melynek tudása háború idején megbecsülhetetlen, de amelynek kipuhatolásáért a jelentő fejével fizethet. A vakmerő küldönc ime vissza is tér, szemei ragyognak. Most gyorsan a legközelebbi parancsnoksághoz!

A kapitány el van ragadtatva a jelentéstől. Nem tudja, hogyan fejezze ki örömét fölötte. Hátra tett kezekkel jár fel s alá, majd idegesen fut az ablakhoz, mintha mindjárt az ablakon keresztül akarna kirohanni az oroszokra, végül így szólal meg:

„Hiszen ez nagyszerű! Ezt igen jól csináltátok. Nagyon jól!"

*

Néhány lövésszel együtt őrt állottam a viskó előtt, melybe orosz foglyok voltak ideiglenesen bezárva. Hosszú bőrköntösökben, csizmákban és kucsmákkal a fejükön lassacskán lépdeltek a szobában fel és alá. Egy vaskos, óriási termetű orosz a sarokban állott és mereven maga elé bámult.

„Mire gondoltok ti oly búskomoran?" — kérdeztem ezt az embert, kinek magas termete szerfölött imponált nekem.

„Hogyha szememet akarjátok kiszúrni, úgy inkább szeretném, ha agyonütnétek" — volt a válasz.

„Hát micsoda ostoba beszéd ez már, mikor mi senkinek sem szúrjuk ki a szemét."

„Hát lehetséges ez? A mi tisztünk mindig azzal ijesztett, hogy az osztrákok és magyarok kiszúrják foglyaik szemét s nyelvüket levágják!"

„Ne legyetek olyanok, mint a gyerek, higyjétek el, hogy erről szó sem lehet. Nem fogjátok elveszíteni sem a szemeteket, sem a nyelveteket. Ha tetszik, akár fütyülhettek is vele!"

Ez idő óta az ember teljesen megváltozott. Vidámabban mozgott a szobában, csevegett és nevetett; de amint beléptem a szobába, megint csak megkérdezte: „Biztos-e benne tiszt uram, hogy szememet nem fogom elveszteni? Óh, maradjon nálam és védelmezzen meg!"

*

Énekszóval haladtunk előre. Egyszerre csak zöldesbarna egyenruhás csapat jött velünk szembe. Egy pár magyar honvéd feltűzött szuronnyal kísért ezernél több orosz foglyot. Amint ráeszméltek dalunkra, ránk meresztették szemüket.

„Hisz ti ukrán dalokat énekeltek" — szólt valaki közülök. „Ugyebár, ukrán dal ez?" — kérdezte egy másik. „Hisz ez egy ukrán nóta" — szólt megdöbbenve a harmadik — „mert ez nem német nóta."

„Hiszen mi ukránok vagyunk, ukrán légionárusok" — feleltünk össze-vissza — „hát ti honnan jöttök?"

„Én Jekaterinoszlávból jövök." „Én meg Poltavába való vagyok." „Én kameneci vagyok." „Az én kunyhóm Chaskovnál van . . ."

Mintha egy srapnell pattant volna szét, oly erős volt a légnyomás. Ezek az egyszerű szavak könybelábasztották az embereket. Ime, hát így kellett találkozniok egy nagy, de szerencsétlen nemzet testvéreinek; azon nemzet fiainak, melyről sokan semmit sem tudnak, nagyon sokan pedig — fájdalom — nem is akarnak tudni!

DRAHOMANOV MIHÁLY
Forditotta: *Vodicska Imre.*

Rabszolgasorban.

Az ukránok története dióhéjban.

Az ukrán irodalommal szemben a cenzura oly dühösséget mutat, ami csak az orosz csendőrség zsarnokságával hasonlítható össze, mely a törvények fölé helyezkedik.

Az ukrán könyv meg van fosztva a létezés törvényes jogától. A cenzor eltiltja benne nemcsak azt, amit a törvény megenged (ilyent úgysem küldenek el neki, de ő nemcsak azt nem engedi meg, amit a törvény megenged, mert amit hozzá beterjesztenek, arra adhat engedélyt), hanem egyszerűen ő csak arra ad engedélyt, ami az ő sajátságos közigazgatási képzelősködésének megfelel. Ennek bizonyítására a sok közül csak néhány példát hozunk fel. Rudcsenkó J. 1869-ben kiadott dél-orosz népmese-gyüjteményében található *A szegény farkas* c. mese. — Szemmelláthatólag nincs benne semmi felforgató. Tényleg megjelent Kharkovban 1885-ben füzet alakjában, de 1889-ben a cenzor ezen ártatlan mesét kizárta *A mesék és elbeszélések* gyüjteményből, mely 1890-ben Kyjevben megjelent. E gyüjteményben van egy, melynek címe: *A csodás tojás.* Ártatlan természeténél megengedték lenyomatását a gyüjteményben, melynek címe: *Gyermekdalok, mesék, mulatságok* (Kiev, 1876.); de 1888-ban már veszedelmesnek találták az orosz birodalom fönnállására és a cenzor eltiltotta, de mintegy megtorlásul 1891-ben e mese elvesztette valószínüleg ártalmas jellegét és Kyjevben lenyomatták a cenzor engedélyével.

Csajcsenkó könyvében *A viskó fedele alatt* (Kiev, 1886) találjuk e meséket: *A vizsga, Kenyér nélkül, Anna nővér* és a *Szkladka* almanachban (Kharkov, 1887) ugyanazon szerző elbeszélését: *Egészen egyedül.* 1886-ban Csajcsenkó beküldötte a cenzornak új elbeszélés-gyüjteményét, melyben benne voltak a fentidézettek is. A cenzura kiragadott a kézirat közepéből két kiadatlan elbeszélést, azokat engedélyezte, míg a többit, köztük a már megjelent négy elbeszélést, visszadobta. — De ugyanazon cenzura lehetségesnek tartotta 1888-ban *A kenyér nélkül* kiadását, 1889-ben *Anna nővért;* ami az *Egészen egyedül* elbeszélést illeti, a cenzura még kétszer tiltotta el, 1888-ban és 1891-ben.

Niszcsinszki Péter, aki Athénben a görög irodalom tanára volt, nem kapta meg az engedélyt arra, hogy az Odisszea ukrán fordítását kiadja, habár a cenzurai szabályzat szerint a klasszikusok fordítására nem kötelező az előzetes cenzura. Mikor fordítása Gácsországban megjelent és a kiadók beküldték az orosz cenzurának és kérték, hogy en-

gedélyezze Oroszországban annak árusítását, a könyvet *fölvágatlanul* visszaküldte a szokásos visszautasítással. — Néha a cenzura engedélyezte a moszkvai népies könyvkereskedőknek az ukrán dalgyűjteményeket, melyeket gyakran megnyirbált a tudatlan iparos; megengedett tanuló-gyűjteményeket más személyeknek is; de 1887-ben és 1889-ben megtiltotta ugyanazon dalokat, melyek két jól megszerkesztett gyűjteményben lettek összefoglalva, amiknek címe: *Lirnik, Piszni.* 1894-ben engedélyezte *Az élő hurok* című dalgyűjteményt, de kizárt belőle egész tömeg dalt, mely annyiszor jelent meg mindenféle ethnographiai gyűjteményben. Ime ez az egyik elitélt dal. — Idézzük egész terjedelmében, hogy az olvasó lássa, mit tilt el az orosz cenzura és mit tesz Ukrániával:

„A hegyen túl heves szél dühöng. Ott veti az özvegy gabonáját és kéri Istent: Add, Uram, hogy a gabona bő termést adjon gyermekeimnek, hogy jó legyen a nevem. Alig megy az özvegy haza, jönnek az emberek, mondják, hogy a gabona virágzik; alig hogy leül, mondják ismét az emberek, a gabona már megért. Az özvegy megnézi a gabonát: mondja: jaj nekem, gyerekeim még kicsinyek. Ó gyerekeim, nagy a bajom veletek, nincs senkim, hogy titeket kalauzoljon. — Anyánk, ne törődj velünk, felnövünk és szétszóródunk sorjában. Sokan leszünk a síkon, a völgyben, ott leszünk mindenütt. Édes jó anyánk, siránkozni fogsz, mint a kakuk, nem lesz senkid, aki inni adjon."

Nem lehet kitalálni, minő módon találhatott a cenzor valami felforgatást e kis dalban, mely csak az Istenben való mély hitet fejezi ki. Csak azt lehet föltételezni, hogy a cenzura szeszélyében eltilt mindent, ami keze ügyébe esik, úgy látszik, hogy nem engedik levegőhöz ezen irodalmat, mely a halálra ítélt nyelvén íródott, mely kétségbeesetten küzd hóhérai ellen. — Sőt, ami több, a cenzura teljesen arra a rendszerre helyezkedik, hogy majdnem mindent eltilt, ami elég terjedelmet és tehetséget árul el, és megenged mindent, ami középszerű és buta a neki beküldött kéziratokban. Ha a hely megengedné, egész sereg példát idézhetnénk, ami azt bizonyítja, hogy a cenzura, hogy jelentéktelen művet átengedjen, megsérti a szabályokat, engedélyezve történelmi műveket és fordításokat, ami a fennálló szabályzat szerint tiltva van az ukrán irodalomra nézve.

A cél itt világos, diskreditálni ezen irodalmat: „mi nem tiltjuk el, de nem a mi hibánk, ha semmit nem termel, kivéve hülyeségeket."

Végre, hogy az orosz ukránoknál megszünjön a lehetőségnek eszméje is, hogy saját irodalmuk van, a cenzura a mult évben megtiltotta, hogy Oroszországba beeresszék az ukrán kiadványokat, melyek előbb, úgy, ahogy bejutottak.

Maga a nyelv, maga a helyesírás arra jó, hogy az orosz cenzura boszszántson vele. A cenzor, anélkül, hogy tudná a nyelvet, kijavítja az ukrán kéziratot, vagy eltiltja a nyelvi szabálytalanságok ürügye alatt. Így egy volt kievi cenzor eltiltotta Szamuilenko M. V. tehetséges költő verskötetét, azt állítva, hogy művét nem jó ukrán nyelven írta. És ez a cenzurai szabályzat szakasza ellen van, mely tiltja a cenzornak, hogy a vizsgált munka irodalmi oldalát érintse. Az ukrán nyelv régóta megvan fosztva saját helyesírásától: a cenzura megköveteli az ukrán nyelvtől, hogy az orosz nyelv helyesírásával éljen és kötelességévé teszi, hogy néhány betűt használjon, amik az ukrán abc-ben nincsenek, stb.

A cenzura az *Ukránia, ukrán* neveket is meg akarja semmisíteni, kitörli e szókat a kéziratból; mgtörtént egy-

szer, hogy a mondat értelme nem engedte, hogy egészen kitörölje e szót: „Ukrániánk", akkor a cenzor kitörölte az „nk"-t, valószínüleg úgy okoskodva, hogy olvasva az Ukránia szót, ne tudják, hogy ez az ő országuk. (Ez történt „A kalászok" gyüjtemény 31. cikkében.)

Ugyanazon időben az orosz kormány figyelmét Gácsországra irányozva, ottan a saját, a szentpétervári szláv jótékonysági egylet költségén sereg kémet tart fönn, mely elárulja neki a szociális mozgalmat, mely ottan végbemegy és bejelenti neki az orosz-ukránokat, kik összeköttetésben állanak a gácsországi ukránokkal, stb. Hála az orosz pénznek és néhány reakcionárius moszkovitának, Gácsországban egy csapat muszkabarát él, aki azt igyekszik bebizonyítani, hogy ezen ország a muszka uralom alá vágyik és azt akarja, hogy közös irodalma legyen a muszkával. Ezen emberek orosz segélyben részesülve, két vagy három közlönyt adnak ki és ingyen osztogatják és irodalmi nyelvük nevetséges keveréke az ukrán, az orosz, lengyel, ószláv nyelvnek, mert a gácsországi muszkabarátok nem ismerik a nagyorosz nyelvet. E közlönyökben megtaláljuk a Szentpétervárról irányított propagandát és az árulkodásokat, melyek kiegészitik azon árulkodásokat, melyek egyenesen a titkos orosz rendőrség címére szólnak.

Mint mondottuk, a Gácsországból jövő összes kiadványok mostan Oroszországban el vannak tiltva, magától értetődik, hogy ebbe nincsenek belefoglalva az orosz kormány által segélyzett muszkabarát közlönyök. Az Oroszországban 20-szor kiadott könyv, mihelyt Gácsországban újból lenyomatják, tiltott gyümölcs lesz a keleti ukránra és e könyv birtoklásából büntény lesz.

Igy Oroszországban eltiltották a „Gácsországi Történelmi Könyvtár"-t, mely orosz történészek munkáinak fordításából áll.

Ilyen az orosz kormány magatartása az ukrán irodalommal szemben. De itt nem áll meg az oroszosítás szerepe. Minden iskolában, az elemi iskolától az egyetemig, a tanítás a hivatalos orosz nyelven történik. Az ukrán nyelv és könyv az iskolából, a templomból, minden nyilvános és hivatalos intézetből számüzve van. Az iskolai ifjúságba beoltják az eszmét, hogy csak egy nemzet van és ez az orosz, egy nyelv és ez az állam nyelve, vagyis a nagy-orosz irodalom nyelve. Nincs eszköz, hogy saját történelmét tanulja, az iskola a növendékeit a moszkovita állam növekvésére tanítja és az ukrán történelemből csak oly tényeket vesz át, melyek azzal közvetlen vonatkozásban vannak és ama tényeket úgy tekinti, mint az állam egyetlen történelmének részleges tényeit; ez az a történet, amit az iskola ad növendékeinek nemzeti történelmükből. Ily módon lehetetlen az ifjúságban a hazafias érzést fölkelteni. Azonfelül az orosz kormány elárasztja rendszeresen Ukrániát nagy-orosz hivatalnokokkal és papokkal és ugyanakkor az ukránokat másfelé küldi. — Ennek az az eredménye, hogy a müvelt ukrán osztály mérhetetlen többsége nagy-oroszul beszél és a nemzetiségi és országa állapota fölfogásában annyira el van tévelyedve, hogy alig sikerül őket abból fölrázni. A nép megőrzi nyelvét, de a kormány szívesen vegyítene belé muszka elemet. Beszéltünk az iskoláról. Ami a tanítókat illeti, megkövetelik tőlük, hogy az ukránokat megfosszák nemzeti jellegüktől. Amely tanító ukrán szimpátiát mutat, rögtön vissza lesz híva, — erre számos példa van. A kormány türelmetlenségét talán megvilágítja a következő tény: egy középiskolai tanítót visszahívtak, mert ukránra mert lefordítani két mondatot Szent Máté

evangéliumából; más tanító szabadságolva lett, mert növendéke elmondta a tanfelügyelő előtt a Hlibov-féle egyik ukrán mesét, amit véletlenül könyv nélkül tudott.

Sőt, ami több, minden hivatalos érintkezés a falusi közintézményekkel orosz nyelven történik, amit a lakosság háromnegyed része nem ért; a kormány közegei a falusi közigazgatás kis tisztviselőitől megkívánják, hogy maguk is *oroszul* beszéljenek és hogy ezt követeljék ők is alárendeltjeiktől. E kívánalomnak van alávetve minden ukrán, aki az orosz hadseregben szolgál. Itt verést és gúnyt kapnak anyanyelvükért. Rendszeresen áthelyezik őket Nagy-Oroszország belsőségeibe, míg a nagy-orosz csapatokat Ukrániába viszik. Az eloroszosodott vagy moszkvai eredetű papság a rendőrség segítségével bottal veri szét mindkét nemű ifjúságot, mely az utcán nemzeti dalait énekli és a helyi közigazgatási főnökök (zemszkie nacsalniki) erre nézve kellő utasítást adnak.

Föntebb már említettük, hogy minden többé-kevésbbé érdekes ukrán kézirat, amit a cenzura betiltott, a titkos rendőrfőnökséghez megy; ami a többit illeti, a cenzura erről csak értesíti a csendőrfőnököt. Mindenki, aki ukránul ír, biztos lehet, hogy a gyanusak lajstromán szerepel és hogy nagyon vigyáznak rá. A titkos rendőrség ugyanazon figyelmében részesül minden művelt ukrán, aki a társaságban vagy otthon anyanyelvén beszél. És ha még ez csak a titkos felügyeletre vonatkoznék, akkor bele lehetne törődni; de itt nem állunk meg, hanem látjuk, hogy az ukrán hazafiakat *ítélet nélkül* és kicsinyes okoknál fogva bebörtönzik, számkivetik, sőt megfosztják a megélhetés eszközeitől. Hosszú névsort olvashatnánk föl oly személyekről, akik e büntetéseken keresztül mentek, vagy keresztül mennek, de nem tesszük ezt, mert nem vagyunk fölhatalmazva a kérdéses személyek részéről; azért csak a sajtó által tárgyalt tények jelzésére szorítkozunk. Oly írók és ukrán hazafiak, mint Kosztomarov, Kulis, Sevcsenkó, Szávics, Návrocki, Hulák, Koniszki, Markovics, Csubinszki, Jefimenkó, belettek börtönözve, vagy számkivetve, egyik vagy másik büntetésen keresztül mentek. Mikor Dragomanov tanárt kievi egyetemi tanszékétől fölmentették, megtiltották neki, hogy ukrán területen tartózkodjék, vagy a két orosz fővárosban, ami miatt kénytelen volt külföldre költözni; külföldre volt kénytelen menekülni még Sziber, Podolinszki, Volkov; nem is szólunk olyan emberekről, kik mint Bogyánszki történész és Hlibov a költő, stb. üldözésben részesültek és meglettek fosztva mindentől; a lajstrom igen hosszú volna. Csak még azt jegyezzük meg, hogy ilyen üldözések mai napig tartanak. 1893-ban Kharkovban letartóztattak 20 embert (írókat, egyetemi tanárokat, egyetemi hallgatókat), akik Gácsországból titokban egy szállítmány ukrán könyvet hozattak. — Az európai olvasó nem is képzeli, hogy e művek legnagyobb része ily művekből állott: Az *Uj Szövetség*, Cervantes Don *Quichot*-ja, Göthétől *Rheinecke-Fuchs* a gyermekek számára, a Sevcsenkó Tudományos Társulat évkönyvei. E *veszedelmes* könyveket elkobozták, azokat, akik e könyveket hozatták és akiknél ily könyveket találtak, bedobták a kharkovi földalatti nedves kazamaták üregeibe, ahol néha tíz hónapig vagy hosszabb ideig voltak bezárva, mert dacára a II. Miklós cár trónralépte alkalmával közzétett hirdetménynek az oktatás nem változott és a bírói ítélet nélkül hozott közigazgatási büntetések még várják a bünösöket. Hozzá kell tenni, hogy ezen emberek mindnyájan elvesztették megélhetési eszközeiket, mert azután mindjárt föl lettek mentve hivataluktól, melyet betöltöttek; közülük többeket mai napig akadályoz a rendőrség, hogy

munkához jusson és most kenyér nélkül áll; ami az egyetemi hallgatókat illeti, mindnyájukat kizárták a felső iskolákból, hol tanulmányukat végezték.

Igy bánik az orosz kormány az élőkkel, de a holtakat haló porukban is üldözi. Sevcsenkó sírja fölött a fából készült kereszt elporladt. Egyik tisztelője újat akart állítani. Nem engedték. Nagy erőlködésbe került, hogy oly államban, mely kereszténynek nevezi magát, meglehessen kapni az engedélyt, hogy egy kereszténynek megadhassák a halál utáni szolgálatot, melyet maga a vallás kíván, keresztet állítani sírjára.

Vegye az európai olvasó mindezt figyelembe, képzelje el, ha tudja, a rettenetes állapotot, melyben a szerencsétlen ukrán nép él. Érezve a közigazgatási nyomás egész súlyát, mely a nagy-orosz népet eltiporja, az ukrán nép ezenfelül nemzeti követelményeiért még üldözést is szenved. A nép meg van fosztva a lehetőségtől, hogy világossághoz jusson, mert az iskolák, melyek fönnállanak, csak a rájuk bízott gyermekek eloroszosításával foglalkoznak, az irodalom meg van tiltva; a nyelv számüzve mindenünnen, iskolából, templomból, a hivatalos közintézetekből; minden ukrán szó, minden gácsországi érintkezés kihívja a rendőrség felügyeletét és gyakran letartóztatást, számüzetést, a munkától való megfosztás miatt éhezést eredményez. És mindez oly országban, hol a politikai bűnöket *ítélet nélkül* büntetik, hol a kormányzók a vádlottakkal szemben a tettlegesség útjára lépnek, mint tette ezt például Anasztaziev, a volt csernihovi kormányzó, jelenleg a birodalmi tanács tagja; hol a politikai letartóztatottak őrizkednek a táplálléktól, hogy ne használják az ürülékkel telt ragályt terjesztő edényt, melyet *szándékosan* tesznek oda, hogy megmérgezzék őket. Tessék mindezt figyelembe venni és csak akkor lehet megérteni a muszka kormány által üldözött ukrán hazafiak helyzetét.

De ezen központosító és zsarnoki őrjöngés közepette sem vesztik el a jó ukrán hazafiak bátorságukat, sem ügyük diadalába vetett törhetetlen hitüket. Megvannak győződve, hogy a 30 millió ukrán előbb-utóbb fölszabadul, hogy Oroszország szövetséges államma válik, hogy darabokra kell szétesnie az őt alkotó különféle nemzetiségek központfutó erejének nyomása alatt. Az ukrán népen kívül mások is vannak, melyek ellenzéki álláspontón vannak az orosz kormány beolvasztó rendszerével szemben, ezek pedig a finnek, lettek, lengyelek, németek, örmények, georgiaiak, románok és zsidók. Ama népek között, melyek Oroszországban megvannak fosztva politikai jogaiktól, a legszámosabbak az ukránok, számuk 30 millió, ezen kívül négy millión vannak Ausztriában és e nép nagy számánál fogva fontos szerepet fog játszani az Oroszbirodalom sorsának irányításában. Ezenkívül, az ukránok az egész Oroszországban a legelszántabb hívei a demokratikus és federativ elvnek s Kosztomarov ukrán történész terjedelmes köteteket szánt arra, hogy körvonalozza és élénk világításba állítsa a régi Oroszország federativ elvét. Az ukrán nemzet és irodalom ezen demokratikus federális törekvései bizonyára jótékony befolyást fognak gyakorolni az orosz politikai rend megújulására. Oroszország népeinek jövőjére nem közönyös, ha az ukránok teljesen megsemmisülnek, vagy, ha ügyük diadalmaskodni fog. Győzelmük a demokratikus és federativ elv diadala lesz és megfordítva, míg bukásuk a centrálizmus és ennek következtében az abszolutizmus új hódítása lesz. Igy tehát, ha Oroszországnak alkotmányos állammá való átalakulásának kérdése európai kérdés, akkor az ukránoknak nemzetiségükért való harca Európára szintén nagy fontosságú kérdés lesz. Ha az ukránok kínos harcukban nyu-

gati Európa részéről támogatást nyernének, Oroszország reformjának ügye ezáltal csak siettetve volna.

Ezen okoknál fogva a nagy-oroszoknak komolyan kellene segíteniök az ukránokat. De még más ok is van, ami miatt ezt meg kellene tenniök. — Hasztalan mondják az őszintén szabadelvű nagy-oroszok, hogy ők nem hibásak, hogy az ukrán nemzet el van nyomva, mert nem tagadhatják, hogy sajtójuk bizonyos része ezen elnyomatás *mellett* van és hogy a kormány az ukránokat az orosz nemzetiség nevében üldözi, hogy az ukrán nyelv és irodalom Nagy-Oroszország nyelve és irodalma nevében üldöztetik, végre, hogy megtiltják az ukránnak, hogy ukrán maradjon és kényszerítik, hogy nagyorosz legyen.

Főleg most, mikor a kormány elsőrangú elvvé avatta föl az *állami nemzetet;* ma minden jóakaratú nagyorosznak nemcsak meg kell tagadnia minden érdekközösséget a kormánnyal ezen ügyben, hanem még részt kellene vennie a nemzeti elnyomatás elleni harcban. Meg *kell* ezt tenniök, hogy az ezen gyülöletes tényekben rejtőző bűnrészesség szégyene ne háruljon rájuk, hogy a történelem ne mondhassa el róluk: nézzétek, ezek azok az emberek, kik nyugodtan türték, hogy nevükben egy nemzetet leigázzanak.

Itt megállunk és fölkérünk minden sajtóközlönyt, mely rokonszenvezik az elnyomottak a zsarnok ellen tett tiltakozásával, hogy nyomassa le e cikket vagy egészen vagy lényegében, hogy az egész világ megtudja, hogy a XX. század első negyedében Európában még megvan az inkvizició minden borzalma, hogy embereket vetnek börtönbe, mert anyanyelvükön olvassák az evangéliumot, hadd tudja meg nyugati Európa, hogy közvetlen szomszédságában él egy nép, mely századokon át harcolt az ázsiai nomádok, a tatárok ellen és eléjük állt az útra, melyen a müvelt országok felé haladtak és viszszanyomta őket, hogy védje az európai civilizációt, miközben csupasz mellét tartotta az ellenség ellen; hogy végre e nép bőven ontotta vérét a nemzeti szabadságért és egyenlőségért és ha e nép szerencsétlen körülmények összetalálkozása folytán ma a politikai szolgaság állapotában van; — mégis a szabadság és egyenlőség elve képezi erkölcsi hitének alapelveit. Ezen elvek nevében, a népek müveltsége és testvérisége nevében emeli tekintetét Ukránia az egész Európára, támogatást és bátorítást vár tőle.

id. Weinwurm Antal

első magyarországi

SOKSZOROSITÓ MŰINTÉZET

BUDAPEST

IV. Károly-utca 3.

telefon 17-00

alapittatott 1865

Készit: Autotypia, foto-typia, valamint három és négyszin nyomásu kliséket.

Fényképfelvételeket, minden szakmabeli munkálatokat.

·KÜLÖN OSZTÁLY AMERIKAI RETOUSRA·

Folyóiratunk az oroszoktól célzatosan kisoroszoknak nevezett harminc milliónyi *ukrán nemzet* és a magyarság kulturális és gazdasági kapcsolatainak ismertetését tűzte ki céljául. E nép elnyomott voltában azt reméli most, hogy a háború befejezése után a magyar államiság súlyos szavát hozzá segíti őt legalább nyelvi és lelkiismereti szabadságához s ezért a magyarság rokonszenvét kéri. E kettős érdektalálkozás adott alkalmat az *Ukránia* megindítására, amely a magyar-ukrán kölcsönös érdekeknek kíván szószólója lenni.

Az első szám tartalma: Programm. *S. H.:* Az „ukrán" név. *Vodicska Imre:* Az uj ország. *Dr. Sztripszky Hiador* és *Dr. Varga Bálint:* Ének Ihor hadairól és a palócokról, XII. századbeli hősköltemény. *Podhradszky György:* Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok. *Frankó Iván:* A veres zsidó fiu története. A németek *Ercie Ukraina* egyesülete.

A második szám tartalma: *Dr. Cehelszkyj Longin:* Mi köze a magyarnak az ukránhoz? *Vodicska Imre:* Ukránia és Róma. *Dr. M. J.:* Az orosz és ukrán nyelv. *Dr. Sztripszky H.* és *Varga Bálint:* Ének Ihor hadairól és a palócokról (II.). *Dr. Sztripszky Hiador:* Az ukránok fajisága. *Podhradszky György:* Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (II.). *V. J.:* Az ukrán légionisták.

A harmadik és negyedik szám tartalma: *Szerkesztő:* Magunkról — és egyebekről. *Dr. Czirbusz Géza:* Oroszkő. *Dr. Fodor Ferenc:* Ukránia földrajzi kialakulása és hazánkhoz való viszonya. *Dr. Ajtay József:* Ukránia közgazdasági jelentősége a központi hatalmakra, illetve a magyar birodalomra nézve. *Sevcsenkó Tárasz* (arcképpel). *Varga—Sztripszky:* Sevcsenkó Tárasz két verse. *Sztripszky—Varga:* Ének Ihor hadairól és a palócokról (III.). *Sztefanik B.:* Az aláírás. Elbeszélés. (Fordította *Sz. H.*). *Drahomanov Mihály:* Rabszolgasorban. (Fordította *Vodicska Imre.*) (I.). *Podhradszky György:* Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (III.).

Az ötödik és hatodik szám tartalma: Magyarok és ukránok fegyverbarátsága. *Vodicska Imre:* Az ukránok vallási uniója és a zsidóság. A görög kath. ukránok üldözése Cholm vidékén. *Podhradszky György:* Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (IV.). *Drahomanov Mihály:* Rabszolgasorban. (Ford. *Vodicska Imre.*) (II.). *gGy:* Az ukrán történelem átnézete. *Dr. Fodor Ferenc:* Ukránia földrajzi kialakulása és hazánkhoz való viszonya. *Dr. Ohonorszkyj Emil:* Az orosz és ukrán nyelv viszonya. *Sztripszky—Varga:* Ének Ihor hadairól és a palócokról (IV.). *Rudánszkij István:* Szállj el szellő! Irodalom. Az ukrán sajtó 1916-ban.

A hetedik és nyolcadik szám tartalma: *Sz.:* Az ukrán politika realitása és a magyarság. *Dr. Márki Sándor:* Magyar adatok Mazeppáról (I.). *Különte Béla:* Magyarország érdekei és a független Ukránia. *Podhradszky György:* Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (V—VI.). *Dr. Fodor Ferenc:* Az önálló Ukránia. *Varga-Sztripszky:* Sevcsenkó: Kvitkához. *Sztripszky:* Petőfi és Sevcsenkó.

A folyóirat szerkesztőségének címe: *Budapest, Lógodi-utca 5.*, előfizetési ára pedig 16 korona.

Frankó Ivánnak rendkívül érdekes, 54 lapra terjedő novellája az UKRÁN KÖNYVTÁR 1. számaként, ugyszintén az ÉNEK IHOR HADAIRÓL c. 1187. évi ukrán népeposz is annak 2. számaként egészen megjelent. Egy-egy szám ára 40 fillér.

Kiadótulajdonos: Dr. Sztripszky Hiador. Nyomatott Fritz Ármin könyvnyomdájában.